

Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae
Rok 21, Nr 3/2017, tom I
Wydział Prawa, Administracji i Zarządzania
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

**Pomiar jakości życia w układach regionalnych i krajowych.
Dylematy i wyzwania**

Agnieszka Zenka-Zganiacz¹

JAKOŚĆ ŻYCIA W BADANIACH EKONOMICZNYCH, SPOŁECZNYCH I W STATYSTYCE PUBLICZNEJ

Streszczenie: Celem artykułu jest przegląd ujęć definicyjnych i badawczych jakości życia na gruncie nauk społecznych. Analizując te ujęcia można zauważyć, że pomimo wzrastającego zainteresowania koncepcją jakości życia wciąż brakuje definicji, która mogłaby być przyjmowana niezależnie od zróżnicowań interdyscyplinarnych.

Osiąganie długofalowego zrównoważonego rozwoju, w tym poprawa jakości życia społeczeństwa, ograniczanie sfery ubóstwa i nierówności społecznych stanowi podstawowy cel koncepcji rozwoju społeczno-gospodarczego. Współczesna statystyka publiczna coraz lepiej opisuje i mierzy jakość życia społeczeństwa, dostarczając oficjalnych danych statystycznych o sytuacji ekonomicznej, demograficznej i społecznej, które odnoszą się do jakości życia. W artykule wykorzystano metodę opisową na podstawie analizy literatury źródłowej.

Słowa kluczowe: jakość życia, dobrostan, badania społeczne

Wstęp

Poprawa jakości życia oraz ograniczenie nadmiernych różnic w sytuacji materialnej i społecznej różnych grup ludności stanowi podstawowy cel współczesnych koncepcji rozwoju społeczno-ekonomicznego. Wyrównywanie dysproporcji w szeroko rozumianym poziomie życia i eliminowanie zjawisk związanych z wykluczeniem społecznym stanowi także priorytet polityki społecznej w Unii Europejskiej. Jakość życia (ang. *quality of life*) wraz z zagadnieniami pokrewnymi, jest obszerną dziedziną, a aspekty związane z jej statystycznym pomiarem są od wielu lat przedmiotem zain-

¹ Mgr Agnieszka Zenka-Zganiacz, Uniwersytet Łódzki, Urząd Statystyczny w Kielcach.

interesowania nie tylko przedstawiciele różnych dziedzin nauki, ale także władz państwowych i opinii publicznej. Jakość życia stanowi jedną z podstawowych kategorii badawczych statystyki społecznej, będąc oceną stopnia zaspokojenia potrzeb ludności, który jest symptomem zmian gospodarczych i społecznych zachodzących w danym kraju.

Pomimo trwającego od lat osiemdziesiątych XX w. i wciąż wzrastającego zainteresowania koncepcją jakości życia, wciąż brakuje definicji, która mogłoby być bez zastrzeżeń przyjmowana niezależnie od zróżnicowań interdyscyplinarnych. Istnieje więc wiele „jakości życia”, które są nieco odmiennie interpretowane przez psychologów, socjologów, pedagogów oraz reprezentantów nauk medycznych.

W niniejszej pracy dokonano analizy teoretycznej zagadnień terminologicznych związanych z problematyką jakości życia, w szczególności w ujęciu krajowych badań społecznych.

Geneza pojęcia jakość życia i trudności definicyjne na gruncie różnych nauk

Rozpoczynając rozważania na temat jakości życia, należy sięgnąć do silnie związanego z ekonomią pojęcia jakości. Kwestia jakości uchodzi za kluczową dla współczesnej gospodarki, nastawionej na zaspokajanie oczekiwań klientów, nieubłaganych „w swoich żądaniach wysokiej jakości wyrobów i usług”².

Pojęcie to przeniknęło do ekonomii z innych nauk społecznych, przede wszystkim z psychologii i socjologii. Sprawia to, iż brakuje jednoznacznej, ogólnie akceptowanej w naukach ekonomicznych wykładni tego pojęcia. Sięgając do genezy pojęcia jakości, można doszukać się tej kategorii w odległych czasach starożytności, w rozważaniach ówczesnych filozofów. U Platona przykładowo występował termin *poiotes*, oznaczający pewien określony stopień doskonałości rzeczy, przy czym decyduje o tym nie jakieś obiektywne kryterium, ale subiektywne doświadczenie użytkownika, wyrażone w postaci sądu wartościującego. Związane jest to przede wszystkim z zastrzeżeniem się konkurencji we wszystkich dziedzinach aktywności człowieka, zwłaszcza zaś w dziedzinie szeroko rozumianej wytwórczości³.

Cechy mierzalne wytwarzanych dóbr są łatwo uchwytnie i opisywalne. Tymczasem jakość jawi się jako kategoria nieostra. Nie sposób oderwać ją od subiektywnych ocen i odczuć tych, którzy owymi dobrami się posługują. Te indywidualne oceny tworzą pojęcie satysfakcji z użytkowania dobra podlegającego ocenie, ta zaś staje się kluczowym kryterium orzekania o poziomie jakości tego dobra. Satysfakcja jest pojęciem, które w szczególny sposób komponuje się z jakością życia. Rozpatrując życie w kategoriach „produktu”, można w tej perspektywie postrzegać je jako dobro będące dziełem jednostki działającej w określonych uwarunkowaniach społecznych, ekonomicznych, ekologicznych itp. Zatem tak bardzo specyficzny produkt, jakim jest życie, również można oceniać z perspektywy jakości.

² O. Stanaszek, *Badanie jakości życia w Polsce*, [w:] *Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, Nr 392(2015), s. 100, za: J. R. Schermerhor, jr., *Zarządzanie*, PWE, Warszawa 2008, s. 55.

³ Z. Chelstowska, *Filozofia jakości*, „Meritum”, nr 2(2006), s. 15.

Jakość życia stanowi pojęcie jeszcze bardziej nieostre aniżeli ogólne pojęcie jakości, będąc bardziej uzależnione od czynników subiektywnych. Nie sposób odmówić trafności obserwacji, iż *jakość życia jest pojęciem wielowymiarowym, obciążonym emocjonalnie, o charakterze często narzędzia ideologicznego, ewaluatywnym, niemożliwym do jednoznacznego ujęcia, uwikłanym w konteksty polityczne i kulturowe*⁴.

Początek zainteresowania pojęciem jakości życia również datować można na czasy starożytne, kiedy to ówczesni myśliciele próbowali na gruncie filozofii oraz medycyny dociec, co jest fundamentem szczęśliwego, satysfakcjonującego życia. Dla Hipokratesa życie szczęśliwe wyrażać się miało poprzez stan wewnętrznej równowagi. Dla Arystotelesa natomiast najważniejszym celem miało być dążenie do eudajmonii, czyli stanu możliwie najwyższego osiągalnego dobra, które miało być gwarancją szczęścia⁵. W filozofii chrześcijańskiej, szczególnie w wiekach średnich, panowało przekonanie, iż najważniejszym celem ludzkiej egzystencji jest życie pełne poświęcenia, częstokroć przepełnione cierpieniem i ascezą, po którym jednak – po śmierci, czeka nagroda – życie wieczne.

Pojęcie szczęścia nieobce było także filozofom wywodzącym się ze Wschodu. W Chinach wyrażać się ono miało poprzez równowagę pomiędzy pierwiastkami Yang i Yin. W filozofii buddyjskiej, stan ten osiągalny miałby być z kolei dzięki mitycznej nirwanie⁶.

Współcześnie, wzrastające zainteresowanie jakością życia przypada na lata pięćdziesiąte ubiegłego stulecia. Wówczas koncepcję tą coraz częściej stosowano w dziedzinach takich jak ekonomia, polityka społeczna, socjologia, psychologia czy medycyna. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. pojęcie ujmowane było przede wszystkim w perspektywie ilościowej i znajdowało zastosowanie w badaniach poziomu zaspokojenia jednostkowych oraz zbiorowych potrzeb. Starano się ustalić poziom konsumpcji rozmaitych dóbr – minimalny poziom socjalny – niezbędny do zaspokojenia podstawowych potrzeb rodziny. Na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. badacze coraz częściej wykorzystywali pojęcie jakości życia do pomiarów socjologicznych oraz psychologicznych. Następnie na gruncie nauk społecznych analizowano poziom jakości życia łącząc ją z takimi kategoriami, jak styl życia czy też zadowolenie z warunków oraz możliwości zaspokajania najistotniejszych życiowych potrzeb⁷.

⁴ O. Stanaszek, *Badanie jakości życia...*, s. 101, cyt. za: M. Wnuk, J.T. Marcinkowski, *Jakość życia jako pojęcie pluralistyczne o charakterze interdyscyplinarnym*, „Problemy Higieniczno-Epidemiologiczne”, nr 1(2012), s. 22.

⁵ J. Trzebiatowski, *Jakość życia w perspektywie nauk społecznych i medycznych – systematyzacja ujęć definicyjnych*, Instytut Socjologii UAM, Polskie Towarzystwo Socjologiczne, Poznań 2011, s. 26.

⁶ *Ibidem*.

⁷ D. Rybczyńska, *Jakość życia pokolenia wstępującego*, WSP, Zielona Góra 1995, s. 16.

Jakość życia w naukach społecznych. Ekonomiczne mierniki jakości życia

W naukach społecznych dotąd nie opracowano przyjmowanej przez wszystkich uniwersalnej definicji jakości życia. W określaniu jakości życia rezygnuje się ze zwarłych lapidarnych formuł definicyjnych, lecz stosuje się podejście opisowe, z uwagi na to, że jakość życia jest kategorią dalece złożoną, obejmującą różnorodne czynniki wzięte z różnych sfer aktywności czy doświadczenia jednostki, takie np. jak bogactwo, zdrowie i samopoczucie, szeroko rozumiane bezpieczeństwo, dostęp do różnego rodzaju dóbr⁸.

W psychologii jakość życia często utożsamiana jest z:

- sensem życia, związanym z zadaniami stawianymi przed sobą przez jednostkę, które składają się na odpowiedź na pytania: po co żyć?, jak postępować?
- dobrostanem, dotyczącym ocen wartościujących związanych z własnym życiem (obecnym, przeszłym i przyszłym) lub szczęściem (rozumianym jako bilans doświadczeń emocjonalnych – bieżących lub z dłuższego okresu)⁹.

W wymiarze ekonomicznym pojęcie jakości życia interferuje z koncepcją ekonomii dobrobytu, a jej genezy upatruje się w utylitaryzmie J. S. Milla¹⁰.

W literaturze rozróżniane są kategorie poziomu życia i jakości życia. Zdaniem T. Słaby „poziom życia oznacza stopień zaspokojenia potrzeb materialnych człowieka, natomiast jakość życia obejmuje te elementy życia człowieka, które związane są z faktem jego istnienia, bycia kimś i odczuwania różnych stanów emocjonalnych”¹¹.

Poziom życia jest wyrazem stosunkowo wąskiego podejścia do kwestii potrzeb ludzkich, natomiast jakość życia jest zagadnieniem szerszym, na które składa się zarówno dobry byt materialny, jak i dobry stan ducha¹².

Ekonomiczne podejście do pomiaru jakości życia wykorzystuje wskaźniki (indeksy) społeczne, które są miernikami statystycznymi opartymi na danych ilościowych pochodzących m.in. z badań socjologicznych. Służą one do opisu i oceny zjawisk społecznych, demograficznych i ekonomicznych związanych z warunkami bytowymi, poziomem i jakością życia danego społeczeństwa¹³. Stosuje się w tym

⁸ O. Stanaszek, *Badanie jakości życia...*, s. 102, za: M. Kusterka, 2003, *Jakość życia w aspekcie wybranych wskaźników ekorozwoju*, [w:] J. Tomczyk-Tolkacz (red.), *Jakość życia w perspektywie nauk humanistycznych, ekonomicznych i ekologii*, Jelenia Góra 2003, s. 191.

⁹ E. Jankowska, *Pojęcie i narzędzia pomiaru jakości życia*, Toruńskie Studia Międzynarodowe Nr 1 (4) 2011, s. 34, <http://dx.doi.org/10.12775/TIS.2011.003>, (27.03.2017).

¹⁰ Za podstawę tej koncepcji uznaje się w literaturze grupę teorii, jakie wyłoniły się na przełomie XIX i XX w., a ich podstawowym elementem jest ustalenie zasad optymalnego podziału wytworzonego produktu zarówno z indywidualnego, jak i ogólnego (społecznego) punktu widzenia. Chodzi przede wszystkim o dwa nurty: neoklasyczną ekonomię A. Marshalla i A. Pigou oraz szkołę lozańską, rozwijaną głównie przez V. Pareta i E. Barone'a, [w:] A. Sompolska-Rzechuła, *Pomiar i ocena jakości życia*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 8 (2013), s. 26.

¹¹ T. Słaby, *Poziom życia, jakość życia*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 6, Warszawa 1990, s. 25.

¹² W. Ostasiewicz (red.), *Ocena i analiza jakości życia*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2004, s. 11.

¹³ E. Jankowska, *Pojęcie i narzędzia...*, s. 38.

zakresie różnorodne mierniki, tj. indeks warunków życia (*Living Conditions Index*)¹⁴, wskaźnik rozwoju społecznego (*Human Development Index*)¹⁵ czy indeks jakości życia (*Quality of Life Index*)¹⁶.

Ekonomiczne ujęcie problematyki jakości życia jest jednym z możliwych ujęć, mającym jednak tylko charakter cząstkowy. Pełny jej obraz uzyskać można tylko przy podejściu holistycznym, wielowymiarowym i interdyscyplinarnym¹⁷.

W ostatnich latach zaznacza się tendencja do przypisywania coraz większej roli wskaźnikom subiektywnym. Do stworzenia koncepcji subiektywnej bądź też postrzeganej jakości życia doprowadziła świadomość ograniczeń miar obiektywnych, dla których nieuchwytnie są niematerialne fakty społeczne. Zgodnie z podejściem subiektywnym, jakość życia jest miarą stopnia zaspokojenia potrzeb, która dokonywana jest bezpośrednio przez aktora przynależącego do danej grupy społecznej. Innymi słowy, jest to poziom zadowolenia, jaki uzyskuje jednostka oceniając różne sfery swego życia¹⁸.

Rozważając obiektywny i subiektywny wymiar jakości życia, można wskazać i podkreślić przesłanki szczególnie ważnej roli ujęcia subiektywnego. Po pierwsze, celem rozwoju społeczno-ekonomicznego jest satysfakcja czerpana przez ludzi

¹⁴ Indeks warunków życia (ang. *Living Conditions Index*) jest jedną z obiektywnych miar dobrobytu społecznego. Mierzy warunki mieszkaniowe, żywieniowe (kalorie na głowę), zdrowie i opiekę zdrowotną, aktywność kulturalną i sportową, ekologię, mobilność i sposób spędzania wakacji. M. Biernacki, *Kilka uwag o pomiarze dobrobytu społecznego*, [w:] *Mathematical Economics*, No. 3, Wrocław 2006, s. 123.

¹⁵ Wskaźnik rozwoju społecznego (ang. *Human Development Index*) syntetyczny miernik opisujący stopień rozwoju społeczno-ekonomicznego poszczególnych krajów. Oparty na tym wskaźniku system porównywania krajów wprowadzony został przez ONZ w latach 90. XX w. Opracowany został jako alternatywa dla PKB w określaniu poziomu jakości życia, klasyfikuje kraje pod względem długości życia obywateli oraz ich dostępu do wiedzy i poziomu życia. M. Krukowska, *10 krajów, w których żyje się najlepiej*, <http://csr.forbes.pl/globalny-indeks-rozwoju-spoecznego-2015,artykuly,193083,1,1.html>, (20.03.2017).

¹⁶ Wskaźnik jakości życia (ang. *Quality of Life Index*) to wskaźnik opracowany w 2005 r. przez brytyjski tygodnik „*The Economist*” dla odzwierciedlenia poziomu życia i satysfakcji życiowej w poszczególnych krajach w bardziej adekwatny sposób niż przy użyciu tradycyjnych metod (wskaźnika wzrostu PKB lub poziomu PKB na 1 mieszkańca) wskaźnik *quality of life*, oparty jest na metodologii, która łączy rezultaty ankietowania subiektywnej satysfakcji życiowej z obiektywnymi czynnikami jakości życia w różnych państwach. Parametry jakości życia oraz mierniki użyte do ich przedstawienia to: **sytuacja materialna** – PKB na 1 osobę w USD, przy zachowaniu parytetu siły nabywczej; **zdrowie** – oczekiwana długość życia w latach; **stabilność polityczna i bezpieczeństwo**, **życie rodzinne** – wskaźnik rozwodów (na 1000 mieszkańców); **życie wspólnotowe** – wskaźnik uczęszczania do kościoła albo członkostwa w związkach zawodowych; **klimat i geografia** – szerokość geograficzno-klimatyczna; **bezpieczeństwo zatrudnienia** – stopa bezrobocia; **wolność polityczna** – przeciętne wskaźniki wolności politycznych i praw obywatelskich; **równość płci** – proporcje przeciętnych zarobków mężczyzn i kobiet. [w:] A. Sompolska-Rzechuła, *Pomiar i ocena jakości życia*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 8(2013), s. 19-30; <https://pl.glosbe.com/pl/en/wsk%C5%BAnik%20jako%C5%9Bci%20%C5%BCyca>; <https://terraustralis.wordpress.com/page/556/?archives-list=1>, (20.03.2017).

¹⁷ W. Owsiański, T. Tarchalski, *Pomiar jakości życia. Uwagi na marginesie pewnego rankingu*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki Stosowanej i Zarządzania „Współczesne Problemy Zarządzania”, Nr 1/2008, Instytut Badań Systemowych PAN i WSISiZ, s. 86.

¹⁸ J. Trzebiatowski, *Jakość życia...*, s. 29.

z dokonujących się zmian. Najbardziej adekwatnymi miernikami stopnia zadowolenia są oceny dokonywane bezpośrednio przez samych zainteresowanych. Po drugie, często bardzo trudne lub wręcz niemożliwe, jest dokonanie tzw. obiektywnego pomiaru wielu elementów składających się na jakość życia. Dotyczy to m.in. oceny stopnia zaspokojenia potrzeb wyższego rzędu, związanych np. z relacjami międzyludzkimi czy stylem życia. Po trzecie, wiedza o społecznym postrzeganiu warunków życia, stanach emocjonalnych i o satysfakcji społecznej może mieć duże znaczenie praktyczne w planowaniu konkretnych działań w zakresie polityki społeczno-ekonomicznej¹⁹.

W Polsce pierwsze badania jakości życia, wykorzystujące wyżej zarysowane trendy metodologiczne, datuje się na ostatnią dekadę ubiegłego wieku. Związane były z rozpoczęciem transformacji ustrojowej. Objęły one siedem sondaży jakości życia przeprowadzonych w latach 1991-1997, określonych mianem Polski Generalny Sondaż Jakości Życia²⁰. Po kilkuletniej przerwie kolejny sondaż przeprowadzony został w 2002 roku. Objął on 3007 gospodarstw domowych. Cele przeprowadzonych badań koncentrowały się na związkach i relacjach materialnych warunków życia Polaków z poziomem ich dobrostanu. Powyższe przedsięwzięcia stanowiły swoiste pole doświadczalne dla przydatności różnych technik pomiaru w badaniach jakości życia w Polsce oraz trafność przyjętej metodologii. Sposobnością do jej doskonalenia był kolejny projekt określany jako *Diagnoza społeczna*²¹. Łączy on wymiar ekonomiczny i psychologiczno-społeczny jakości życia Polaków.

Metodologia powyższych badań jest zbieżna z trendami teoretycznymi i metodologicznymi występującymi w nauce światowej. Charakteryzują się one holistycznym

¹⁹ A. Szukielój-Bieńkuńska, T. Walczak, *Statystyczny pomiar postępu społeczno-gospodarczego w zmieniającym się świecie*, „Wiadomości Statystyczne” nr 7-8, Warszawa 2011, s. 9-29.

²⁰ J. Czapiński, 1997, *Niewdzięczne społeczeństwo*, „Wiedza i życie”, nr 8, s. 44-47.

²¹ J. Czapiński, *Diagnoza społeczna 2000*, PTS, Warszawa 2001, s. 66-67. Badanie pt. *Diagnoza społeczna. Warunki i jakość życia Polaków*, prowadzone w Polsce od 2000 roku, pod współkierownictwem znanego psychologa społecznego – prof. Janusza Czapińskiego oraz uznanego statystyka – prof. Tomasza Panka. Do tej pory ukazały się raporty w latach 2000, 2003, 2005, 2007, 2009, 2010-2013, 2015. W każdej kolejnej edycji autorzy badań szczegółowo charakteryzują ich metodologię. Badanie jest próbą uzupełnienia diagnozy opartej na wskaźnikach instytucjonalnych o kompleksowe dane na temat gospodarstw domowych oraz postaw, stanu ducha i zachowań osób tworzących te gospodarstwa. Jest diagnozą warunków i jakości życia Polaków w ich własnym sprawozdaniu. Badaniu podlegają gospodarstwa domowe oraz ich członkowie, którzy ukończyli 16 lat. Diagnoza obejmuje wiele aspektów związanych z sytuacją gospodarstw domowych i ich członków. Uwzględnione w nim wskaźniki społeczne podzielić można na trzy ogólne klasy:

- struktura demograficzno-społeczna gospodarstw domowych,
- warunki życia gospodarstw domowych, związane z ich kondycją materialną, dostępem do świadczeń medycznych, do kultury i wypoczynku, edukacji i nowoczesnych technologii komunikacyjnych,
- jakość, styl życia i cechy indywidualne obywateli.

Podział wskaźników społecznych w Diagnostyce na warunki życia i jakość życia odpowiada podziałowi na obiektywny opis sytuacji życiowej (warunki) i na jej psychologiczne znaczenie wyrażone subiektywną oceną respondenta (jakość życia) [w:] J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2015, s. 13-14.

podejściem do badanych zagadnień, tj. ujmują zarówno aspekty ekonomiczne (obiektywne), jak i społeczno-psychologiczne (subiektywne). Mają wysoką wartość diagnostyczną, a ze względu na swój zasięg mogą stanowić punkt odniesienia do programowania rozwoju społeczno-gospodarczego kraju²².

Pomiar jakości życia w statystyce publicznej

Współcześnie jednym ze stałych zjawisk jest zmiana, która dotyczy pojedynczych obywateli, społeczeństw, gospodarek poszczególnych krajów i całego świata. Pojawiło się w związku z tym większe zapotrzebowanie na nowe informacje statystyczne oraz na wiedzę statystyczną. Użytkownicy oczekują precyzyjnych danych, o większym znaczeniu dla oceny zjawisk społecznych i ekonomicznych, bardziej wiarygodnych wyników badań oraz szybciej udostępnianych informacji. Wzrosły także oczekiwania dotyczące międzynarodowej porównywalności wyników badań.

Istnieje zgodność co do ogólnej koncepcji pomiaru jakości w ramach europejskiego systemu statystycznego, w której przyjmuje się, że statystyczny pomiar jakości życia powinien obejmować dwa wymiary: szeroko rozumiane warunki obiektywne oraz – często dotychczas pomijany w badaniach statystyki oficjalnej – dobrobyt subiektywny, określane jako dobrostan²³.

Poziom życia, stanowiący ekonomiczny wymiar jego jakości, ustala się w toku analiz bazujących przede wszystkim na danych diagnozowanych przez statystykę publiczną, tj. Eurostat, a w Polsce Główny Urząd Statystyczny oraz inne instytucje publiczne. Wyznacza się w ten sposób dobrobyt ekonomiczny, wyrażający relacje między ekonomią a społecznością, między aktywnością produkującą bogactwo i jego wykorzystaniem²⁴.

²² O. Stanaszek, *Badanie jakości życia...*, s. 106.

²³ Por. m.in. zalecenia tzw. Raportu Stiglitz: *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* (2009), <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>. Raport Stiglitz to raport Komisji do Mierzenia Wyników Gospodarczych i Postępu Społecznego. Komisja ta pod przewodnictwem noblisty Josepha Stiglitz opracowała ten dokument na prośbę ówczesnego prezydenta Francji N. Sarkozy'ego. Sarkozy był niezadowolony ze stanu informacji statystycznych dotyczących gospodarki i społeczeństwa. Raport, liczący blisko 300 stron, ogłoszono we wrześniu 2010 r., a w jego opracowaniu uczestniczył także drugi laureat nagrody Nobla z ekonomii Amartya Sen oraz 32 ekonomistów głównie z uniwersytetów francuskich i amerykańskich, a także z kilku organizacji międzynarodowych. Zadania postawione przez Sarkozy'ego komisji Stiglitz były następujące: określenie granic PKB jako wskaźnika wyników gospodarczych i postępu społecznego oraz problemów ich mierzenia; rozważenie, jakie dodatkowe informacje mogłyby przyczynić się do stworzenia właściwych wskaźników postępu społecznego; ocena możliwości opracowania alternatywnych narzędzi pomiaru oraz prezentowania informacji statystycznych. Rezultat analiz wyłaniający się z raportu komisji Stiglitz nie jest jednoznaczny. Z jednej strony potwierdzona została nieprzydatność PKB do mierzenia większości kwestii społecznych, a z drugiej strony rekomendowano konstrukcję i rozwój nie jednego, lecz wielu wskaźników pokrewnych rachunkom narodowym odnoszących się do zmian dobrobytu, poziomu życia i konsumpcji oraz stanu środowiska naturalnego (zob. B. Wyżnikiewicz, *Produkt krajowy brutto jako przedmiot krytyki*, „Wiadomości Statystyczne”, 3 (670) 2017, s. 8).

²⁴ O. Stanaszek, *Badanie jakości życia...*, s. 104, za: A. Sompolska-Rzechuła, *Pomiar i ocena jakości życia*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 8(2013), s. 28.

GUS publikuje bogaty zakres informacji pozwalających na wnikliwe analizy poszczególnych aspektów jakości życia. Przyjęta przez GUS koncepcja pomiaru jakości życia nawiązuje zarówno do zaleceń międzynarodowych, jak i do bogatej tradycji polskich badań w tym zakresie. Pomiar ten obejmuje całokształt obiektywnych warunków, w jakich człowiek żyje, ale także odczuwaną przez poszczególne osoby subiektywną jakość życia. Mierniki te są komplementarne. W ramach szeroko rozumianych warunków życia brane są pod uwagę m.in. takie obszary tematyczne jak: materialne warunki życia, zdrowie, edukacja, aktywność ekonomiczna, czas wolny i relacje społeczne, osobiste bezpieczeństwo, jakość państwa, a także jakość środowiska naturalnego w miejscu zamieszkania. Pomiar dobrobytu subiektywnego obejmuje natomiast postrzeganą jakość życia, tzn. satysfakcję, jaką ludzie czerpią z życia jako całości oraz z różnych jego aspektów, a także elementy odczuwanych stanów emocjonalnych oraz systemu wartości²⁵.

Mówiąc o programie badań statystyki publicznej obejmującej ocenę różnych aspektów jakości życia trzeba przede wszystkim wymienić prowadzone w Polsce Europejskie badanie dochodów i warunków życia (EU-SILC), które corocznie realizowane jest przez GUS od 2005 r. Głównym celem badania jest dostarczanie porównywalnych dla krajów UE danych dotyczących szeroko rozumianych warunków życia ludności. W oparciu o jego wyniki obliczane są uzgodnione i przyjęte przez kraje członkowskie wskaźniki w zakresie dochodów, ubóstwa, deprywacji materialnej oraz wybranych aspektów wykluczenia społecznego²⁶. Przyjęcie przez wszystkie kraje realizujące EU-SILC zharmonizowanej metodologii badania pozwala na pozyskanie porównywalnych danych i analizę wyżej wymienionych zjawisk również na poziomie europejskim. Od 2015 r. do badania EU-SILC włączony został zestaw pytań dotyczących subiektywnej jakości życia.

Badanie budżetów gospodarstw domowych (BBGD) jest prowadzone od 1957 r., a jego przedmiotem jest budżet gospodarstwa domowego, tzn. wielkość przychodów i rozchodów (pieniężnych i niepieniężnych) wszystkich członków badanego gospodarstwa domowego oraz ilościowe spożycie wybranych artykułów i usług. Badanie umożliwia prowadzenie analiz materialnych aspektów warunków życia ludności, a także ocenę wpływu różnych czynników na kształtowanie poziomu i zróżnicowania sytuacji bytowej podstawowych grup gospodarstw domowych²⁷.

Stosunkowo nowym narzędziem statystycznego pomiaru jakości życia z uwzględnieniem czynników finansowych jest badanie zasobności gospodarstw domowych (BZGD), prowadzone przez NBP za pośrednictwem GUS metodą bezpośredniego wywiadu kwestionariuszowego z osobą najlepiej zorientowaną w sytuacji finansowej gospodarstwa domowego. Celem badania jest poznanie szeroko rozumianej

²⁵ M. Bendowska, A. Bieńkuńska, P. Luty, K. Sobestjański, J. Wójcik, *Jakość życia w Polsce. Edycja 2015*, GUS, Warszawa 2016, s. 5.

²⁶ *Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce. Studia i analizy statystyczne*, GUS, Warszawa 2013, s. 35.

²⁷ E. Jankowska, *Pojęcie i narzędzia pomiaru...*, s. 34-35.

sytuacji finansowej Polaków, zwłaszcza wielkości posiadanych przez gospodarstwa domowe aktywów oraz zaciągniętych zobowiązań²⁸.

Przedmiotowe badanie zostało pilotażowo przeprowadzone w 2014 r., na próbie 7000 gospodarstw domowych²⁹. Kolejna edycja odbyła się jesienią 2016 r. wśród kilkunastu tysięcy gospodarstw domowych. Pozwoliło ono określić jak na przestrzeni czasu zmieniają się m.in. majątek, zadłużenie i ryzyko finansowe podejmowane przez gospodarstwa domowe w Polsce. Analogiczne badania są prowadzone w krajach strefy euro i niektórych innych krajach Unii Europejskiej w ramach sieci badawczej *Household Finance and Consumption Network*, koordynowanej przez Europejski Bank Centralny³⁰.

Pomimo, iż obydwie ostatnie badania gromadzą informacje na temat sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych, to stopień szczegółowości, z jaką te dane są pozyskiwane, jest w tych badaniach zróżnicowany. Domeną BZGD jest informacja na temat majątku i zadłużenia gospodarstw domowych, w związku z czym liczba pytań dotyczących składników majątku, kredytów i ich spłaty jest w tym badaniu rozbudowana. Podobnie szczegółowo badane są dochody gospodarstw domowych, ale z uwagi na długość ankiety pytania o wydatki (inne niż z tytułu spłaty kredytu) są mniej liczne i szczegółowe. Z kolei BBGD dostarcza kompleksowej informacji na temat dochodów i wydatków, które są rejestrowane samodzielnie przez respondentów w tzw. książeczkach budżetowych. Wydatki związane z mieszkaniem rejestrowane są natomiast przez ankietera po zadaniu wielu szczegółowych pytań, a dane o wydatkach rzadkich (np. zakup samochodu) uzupełniane danymi z wywiadu kwartalnego. Ponadto BBGD ujmuje wszystkie dochody (również w naturze oraz dary jednorazowe) wpływające do gospodarstwa domowego, dotyczące miesiąca realizacji badania³¹.

Badanie BZGD wypełnia istotną lukę informacyjną, jaką stanowi brak kompletnych i odpowiednio szczegółowych danych na temat majątku i zadłużenia gospodarstw domowych (np. dla poszczególnych grup dochodowych czy też grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych). Posiadanie szczegółowych jednostkowych danych na temat majątku i zadłużenia gospodarstw domowych w Polsce, wraz z ich charakterystykami socjo-ekonomicznymi i demograficznymi, umożliwia prowadzenie szeregu analiz o dużym znaczeniu teoretycznym i praktycznym³². BZGD może być przydatne do budowy ekonomicznych modeli i weryfikacji hipotez dotyczących wpływu poziomu zasobności Polaków na ich zadowolenie z życia w powiązaniu z koncepcjami *homo oeconomicus* czy ekonomicznymi teoriami użyteczności.

²⁸ http://www.nbp.pl/home.aspx?f=/aktualnosci/wiadomosci_2015/ZGDwP_20151117.html, (25.03.2017).

²⁹ *Zasobność gospodarstw domowych w Polsce. Aneks metodologiczny do pilotażowego badania 2014 r.*, NBP, Departament Stabilności Finansowej, Warszawa 2015, s. 4.

³⁰ <http://www.nbp.pl/home.aspx?f=/publikacje/bzgd/index.html>, (25.03.2017).

³¹ *Ibidem*, s. 28.

³² *Ibidem*, s. 10.

Wybrane koncepcje jakości życia w badaniach ekonomicznych i społecznych

Rozwój badań nad jakością życia pozwala na coraz bardziej pogłębione jej analizy, co przejawia się opracowywaniem w badaniach społecznych nowych koncepcji w tym zakresie, takich jak zdrowie finansowe³³ czy cebulowa teoria szczęścia³⁴. Zdrowa kondycja finansowa to stan, w którym gospodarstwo domowe efektywnie zarządza przychodami i wydatkami, jest przygotowane na niespodziewane zdarzenia, skutkujące wydatkami finansowymi oraz długoterminowo planuje swoje bezpieczeństwo finansowe. W zakresie bieżącej sytuacji finansowej ważne jest zbilansowanie dochodów i wydatków oraz posiadanie nadwyżek finansowych, terminowe regulowanie bieżących płatności. Zdrowe finansowo gospodarstwo domowe powinno posiadać oszczędności stanowiące „poduszkę” bezpieczeństwa oraz powinno być ubezpieczone. W długoterminowej perspektywie powinno akumulować środki umożliwiające rozwój osobisty i zawodowy członków rodziny, poprawę jakości życia oraz stanowiące zabezpieczenie materialne na starość³⁵.

Bardziej subiektywne podejście do oceny jakości życia przedstawia cebulowa teoria szczęścia, która zakłada, że dobrostan psychiczny ma budowę warstwową: jedne warstwy – głębsze, bliższe rdzenia cebuli są silniej uwarunkowane genetycznie, inne warstwy, płytsze i mniej istotne dla przetrwania w krytycznych sytuacjach życiowych, w większym stopniu podlegają wpływowi sytuacji. Według tej teorii każdy człowiek ma wrodzony atraktor szczęścia, którego właściwością jest to, że niezależnie od kolei losu dąży do zadanego (właściwego dla danego człowieka) poziomu dobrostanu. Atraktor szczęścia powinien przywracać w pierwszym rzędzie właściwy poziom najważniejszego aspektu dobrostanu, jego najgłębszej warstwy, zwanej wolą życia. To ona bowiem decyduje o subiektywnej odpowiedzi na podstawowe pytanie „być czy nie być” i promieniuje na płytsze warstwy dobrostanu - ogólne zadowolenie z życia, poczucie sensu życia, zdolność mobilizacji oraz dalej na zadowolenie z poszczególnych aspektów życia³⁶.

Od dawna trwa, głównie między ekonomistami, spór o to, czy pieniądze dają szczęście. Zaczęto również szukać odpowiedzi, czy szczęście daje pieniądze³⁷. Według *Diagnozy Społecznej* zależność między dobrostanem psychicznym i dochodem

³³ J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2015, s. 75.

³⁴ *Ibidem*, s. 205.

³⁵ *Ibidem*, s. 75.

³⁶ *Ibidem*, s. 206.

³⁷ W jednym z badań (Staw, Sutton, Pelled, 1994) mierzono pozytywne emocje 272 pracowników i sprawdzano, jak wywiązują się oni ze swoich obowiązków zawodowych w kolejnych 18 miesiącach. Szczęśliwsi byli lepiej oceniani przez swoich szefów i osiągnęli wyższe zarobki. W dużych badaniach nad młodzieżą australijską (Marks, Fleming, 1999) śledzono z kolei losy respondentów przez 15 lat: szczęśliwsi, jak się okazało, mieli dużo większe od mniej szczęśliwych szanse zdobycia interesującej i dobrze płatnej pracy. W innym badaniu podłużnym (Diener, Biswas-Diener, 2010) stwierdzono, że szczęśliwsi studenci amerykańscy zarabiali po 20 latach o 30% więcej niż ich mniej szczęśliwi koledzy. J. Czapiński, T. Panek, *Diagnoza społeczna 2015*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2015, s. 216, na podstawie: B.M. Staw, R.I. Sutton, L. H. Pelled, *Employee positive emotion and favorable outcomes at the workplace*, *Organization Science*, 5 (1994), G.N. Marks, N. Fleming,

jest asymetryczna. Dobrostan warunkuje zmianę dochodów osobistych w znacznie większym stopniu niż zmiana dochodu wpływa na dobrostan³⁸. Tak więc, osoby w lepszej kondycji psychicznej mają większe szanse na szybsze bogacenie się w porównaniu z osobami w gorszej kondycji, ale wzrost zamożności także, choć słabiej, pociąga za sobą wzrost dobrostanu psychicznego. Pieniądze dają zatem szczęście w mniejszym stopniu niż szczęście pieniądze³⁹. Jednocześnie istnieją badania dowodzące, że pieniądze dają poczucie szczęścia ale głównie ubogim. Po przekroczeniu pewnego progu zamożności pozostaje jedynie zależność od dobrostanu do pieniędzy⁴⁰.

We współczesnych badaniach dotyczących jakości życia podkreślane są również aspekty dotyczące związków i znaczenia rodziny, dietności, małżeństwa na zagadnienia jakości życia. Od połowy lat dziewięćdziesiątych XX w. w badaniach ekonomicznych, zwłaszcza dotyczących wzrostu gospodarczego, coraz większe znaczenie jest przypisywane kapitałowi społecznemu. Ważnym składnikiem tego kapitału jest rodzinny kapitał społeczny, który coraz częściej wprowadzany jest również do ekonometrycznych modeli wzrostu. Wśród kilkunastu aspektów życia Polacy od lat są najbardziej zadowoleni z dzieci, małżeństwa oraz stosunków z najbliższymi w rodzinie⁴¹.

Uznany ekonometryk, J. J. Sztudynger wskazuje, że „ludzie w stanie małżeńskim są szczęśliwsi niż w stanie wolnym, mają wyższe dochody, doświadczają ciepła i emocjonalnego wsparcia, (...) żyją dłużej niż osoby wolnego stanu cywilnego (...) Dobra rodzina tworzy najlepsze środowisko dla pierwotnej, najgłębszej socjalizacji, stanowiąc niezastąpione dla jednostki źródło poczucia bezpieczeństwa i stabilności, ale też inspiracji do rozwoju i samorealizacji”⁴².

W powyższych wypowiedziach widoczny jest motyw związków rodziny z systemem ekonomicznym oraz rozwojem kapitału ludzkiego i społecznego, a w konsekwencji z zagadnieniami jakości życia.

Influences and consequences of well-being among Australian young people: 1980–1995. Social Indicators Research, 4 (1999) oraz E. Diener, R. Biswas-Diener, *Happiness. Unlocking the mysteries of psychological wealth*, MA: Blackwell Publishing, Malden 2008.

³⁸ Dobrostan warunkuje zmianę dochodów osobistych we wszystkich okresach odroczenia pomiarów (2-, 4- i 6-letnich na podstawie *Diagnozy społecznej*) w znacznie większym stopniu niż zmiana dochodu wpływa na dobrostan. Rozbieżność między siłą determinacji w tych dwóch kierunkach rośnie wraz z długością okresu odroczenia: znaczenie dobrostanu dla bogacenia się rośnie z czasem bardziej niż znaczenie pieniędzy dla dobrostanu. J. Czapiński, T. Panek, *Diagnoza społeczna 2015*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2015, s. 216.

³⁹ *Ibidem*, s. 216.

⁴⁰ *Ibidem*, za: J. Czapiński, *Ekonomiczne przesłanki i efekty dobrostanu psychicznego*, [w:] T. Tyszka (red.), *Psychologia ekonomiczna*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004, s. 192-242 oraz J. Czapiński, *Ekonomia szczęścia i psychologia bogactwa*, *Nauka*, 1 (2012), s. 51-88.

⁴¹ J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2009*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009, s. 154.

⁴² J. J. Sztudynger, *Dietność i małżeństwa a wzrost gospodarczy w Polsce*, s. 6, http://www.katek.uni.lodz.pl/sites/default/files/info_files/014_Sztudynger%20%281%29_Kongres%20_final.pdf (25.03.2017), cyt. za: K. Slany, *Dylematy i kontrowersje wokół małżeństwa i rodziny we współczesnym świecie* [w:] J. Balicki i in., *Wybrane problemy współczesnej demografii*, Zakład Demografii Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003, s. 41-42 oraz za: Kocik L., *Rodzina w obliczu wartości i wzorów ponowoczesnego świata*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2006, s. 314.

Zakończenie

Na gruncie nauk społecznych nie opracowano dotąd względnie jednolitej definicji jakości życia. Badacze starają się poddawać konceptualizacji owo pojęcie biorąc wówczas pod uwagę przede wszystkim kontekst jego użycia oraz cel prowadzonych badań. W badaniach tych zarysowało się jako dominujące podejście holistyczne, tj. ujmowanie w jednym badaniu aspektów ekonomicznych oraz społecznych i psychologicznych tego, co obiektywne, jak i subiektywne. Narzędziowym zapleczem badań jakości życia jest w konsekwencji kombinacja metod charakterystycznych dla nauk ekonomicznych, np. różnego rodzaju analizy wskaźnikowe, obrazujące poziom zaspokajania materialnych potrzeb społeczeństwa oraz właściwych naukom społecznym, w których dokonuje się konceptualizacji jakości życia jako wykładnika poczucia szczęścia wynikającego z poczucia godnego funkcjonowania. Stąd szczególna waga badań społecznych, metod statystycznych i ekonomicznych, które dostarczają wiedzy i narzędzi dla polityki gospodarczej i społecznej państwa.

Bibliografia

- Bendowska M., Bieńkuńska A., Luty P., Sobestjański K., Wójcik J., *Jakość życia w Polsce. Edycja 2015*, GUS, Warszawa 2016.
- Biernacki M., *Kilka uwag o pomiarze dobrobytu społecznego*, [w:] *Mathematical Economics*, No. 3, Wrocław 2006.
- Chelstowska Z., *Filozofia jakości*, „Meritum”, nr 2(2006).
- Czapiński J., *Niewdzięczne społeczeństwo*, „Wiedza i Życie” 1997, nr 8.
- Czapiński J., *Diagnoza społeczna 2000*, PTS, Warszawa 2001.
- Czapiński J., *Ekonomia szczęścia i psychologia bogactwa*, *Nauka*, 1 (2012).
- Czapiński J., *Ekonomiczne przesłanki i efekty dobrostanu psychicznego*, [w:] Tyszka T. (red.), *Psychologia ekonomiczna*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.
- Czapiński J., Panek T. (red.), *Diagnoza Społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2015.
- <http://csr.forbes.pl/globalny-indeks-rozwoju-spoecznego-2015,artykuly,193083,1,1.html>.
- http://www.nbp.pl/home.aspx?f=/aktualnosci/wiadomosci_2015/ZGDwP_20151117.html.
- <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>.
- <https://pl.glosbe.com/pl/en/wska%C5%BAnik%20jako%C5%9Bci%20%C5%BCydia>.
- <https://terraustralis.wordpress.com/page/556/?archives-list=1>.
- Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce. Studia i analizy statystyczne*, GUS, Warszawa 2013.
- Jankowska E., *Pojęcie i narzędzia pomiaru jakości życia*, *Toruńskie Studia Międzynarodowe* Nr 1 (4) 2011, s. 34, <http://dx.doi.org/10.12775/TIS.2011.003>.
- Kusterka M., *Jakość życia w aspekcie wybranych wskaźników ekorozwoju*, [w:] Tomczyk-Tołkacz J. (red.), *Jakość życia w perspektywie nauk humanistycznych, ekonomicznych i ekologii*, Jelenia Góra 2003.
- Ostasiewicz W. (red.), *Ocena i analiza jakości życia*, Wyd. Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2004.
- Owsiński W., Tarchalski T., *Pomiar jakości życia. Uwagi na marginesie pewnego rankingu*, *Zeszyty Naukowe Wydziału Informatycznych Technik Zarządzania Wyższej Szkoły Informatyki Stosowanej i Zarządzania „Współczesne Problemy Zarządzania”*, Nr 1/2008, Instytut Badań Systemowych PAN i WSISiZ.

- Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* (2009), <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>.
- Rutkowski J., *Jakość życia. Koncepcja i projekt badania*, prace Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych, Zeszyt 162, GUS, Warszawa 1987.
- Rybczyńska D., *Jakość życia pokolenia wstępującego*, WSP, Zielona Góra 1995.
- Schermerhor, J. R. jr., *Zarządzanie*, PWE, Warszawa 2008.
- Słaby T., *Poziom życia, jakość życia*, „Wiadomości Statystyczne”, 1990, nr 6, Warszawa 1990.
- Sompolska-Rzechuła A., *Pomiar i ocena jakości życia*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 8 (2013).
- Stanaszek O., *Badanie jakości życia w Polsce*, [w:] *Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, Nr 392(2015).
- Sztaudynger J. J., *Dzietność i małżeństwa a wzrost gospodarczy w Polsce*, http://www.katek.uni.lodz.pl/sites/default/files/info_files/014_Sztaudynger%20%281%29_Kongres%20_final.pdf
- Szukielój-Bieńkuńska A., Walczak T., *Statystyczny pomiar postępu społeczno-gospodarczego w zmieniającym się świecie*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 7-8, Warszawa 2011.
- Trzebiatowski J., *Jakość życia w perspektywie nauk społecznych i medycznych – systematyzacja ujęć definicyjnych*, Instytut Socjologii UAM, PTS, Poznań 2011.
- Wyżnikiewicz B., *Produkt krajowy brutto jako przedmiot krytyki*, „Wiadomości Statystyczne”, 3 (670) 2017.
- Zasobność gospodarstw domowych w Polsce. Aneks metodologiczny do pilotażowego badania 2014 r.*, NBP, Departament Stabilności Finansowej, Warszawa 2015.

Abstract

Quality of life in economic and social researches and in public statistics

The aim of the article is to review the definition of quality of life in the social sciences. By analyzing these images, it can be seen that despite the growing interest in the concept of quality of life, there is still a lack of definitions that could be accepted independently of interdisciplinary diversity.

Achieving long-term sustainability, including improving the quality of life in society, limiting the sphere of poverty and social inequality, is a fundamental goal of the concept of socio-economic development. Contemporary public statistics are increasingly describing and measuring the quality of life in society by providing official statistics on the economic, demographic and social status that relate to the quality of life. The article uses a descriptive method based on the analysis of the source literature

Keywords: quality of life, well-being, social researches